

45. Пирожено В.А. Понятие «факт» в исторической науке: методологический анализ // Наука та наукознавство. – 2001. – № 1.
46. Возможны ли математические модели в истории? // Общественные науки и современность. – 2004. – № 3.
47. Luhman N. Die Gesellschaft der Gesellschaft. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1977.
48. Луман Н. Общество как социальная система. Пер с нем. – М., 2004.
49. Старіш О.Г. Системологія. Підручник. – К., 2005.
50. Скуратівський В.А., Шевченко М.Ф. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження: Навч. посібник. – К., 1998.
51. Луман Н. Медиа коммуникации. Пер с нем. – М., 2005.
52. Луман Н. Эволюция. Пер с нем. – М., 2005.
53. Луман Н. Дифференциация. Пер с нем. – М., 2006.

Summary

The article finds contradictions in the traditional approaches to historical fact within the framework of such categories as personality–impersonality, continuity–non-continuity, homogeneity–heterogeneity and coherence–non-coherence. The author comes to the conclusion, that application of N.Luhman's sociological theory removes these contradictions and provides room for major civilizational research ventures in history.

О. Ю. Журиков

ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ КАДРІВ РСЧА І ВПЛИВУ НА НЬОГО РЕПРЕСІЙ 1937-1938 РР. У МЕЖАХ ПРОМІЖНОЇ ЛІНІЇ ІМПЕРСЬКОГО НАПРЯМУ

На нинішньому етапі дослідниками різних напрямків активно розробляється й уводиться в науковий оборот значна кількість нових гіпотез, присвячених проблемам Другої Світової війни. Для перевірки своєї істинності вони мають потребу в обговоренні широким колом істориків у ході наукової дискусії. Тому вивчення гіпотези “некомпетентності” висунутої у імперському напрямі та викладення її основних положень є актуальним.

Метою даної статті є аналіз гіпотези “некомпетентності”, яка є однією з основних гіпотез, що використовуються в імперському напрямі при розгляді проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА і впливу на нього репресій 1937-1938 рр.

Для досягнення поставленої мети ставляться наступні задачі: розглянути її генезу, установити й розкрити її ключові положення, установити її джерельну базу.

При розгляді проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА і впливу на нього репресій 1937-1938 рр. варто виділити дві основні лінії вивчення проблеми в імперському напрямі. Умовно їх можна назвати класичною і модерністською.

Класична лінія дослідження проблеми пов'язана саме з вивченням питання про вплив репресій 1937-1938 рр. на кваліфікаційний рівень кадрів РСЧА. У межах цієї лінії застосовуються традиційні методи досліджень.

Модерністська лінія проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА і впливу на нього репресій 1937-1938 рр. різко зміщує акцент у розгляді проблеми з вивчення впливу репресій 1937-1938 рр. на кваліфікаційний рівень кадрів РСЧА на вивчення власне кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА. Тут уперше ставиться питання про переважне використання при вивченні цієї проблеми посадово-функціонального методу.

Особливо варто звернути увагу на дослідження О.Широкорада. Розроблена ним гіпотеза “некомпетентності” посідає важливе місце у імперському напрямі. Вона перебуває на стику класичної та модерністської ліній, тому видається можливим розглянути її окремо в межах проміжної лінії.

Проміжна лінія вивчення проблеми впливу репресій на боєготовність РСЧА в імперському напрямі пов'язана з гіпотезою “некомпетентності”, висунутою О. Широкорадом.

Для підтвердження леми про “знекровлену армію” в ліберальній історіографії наводилася певна джерельна база. Наявність такої бази надавала можливість піддати її критичному аналізу, і, отже, створювала всі умови для повноцінної наукової дискусії. Для підтвердження леми про “знечолену армію” пропонувалося порівнювати формальний освітній рівень воєначальників. Лема про те, що М.Тухачевський - геніальний воєначальник, в ліберальній історіографії носила аксіоматичний характер. Тому у вивченні проблеми кваліфікаційного рівня кадрів РСЧА і впливу на нього репресій 1937-1938 рр. виник ненормальний стан. Ні теза про геніальність М.Тухачевського, ні антитеза про його непрофесіоналізм ніякої джерельної бази не мали. Подібний стан робив проведення наукової дискусії принципово неможливим.

Як відомо, з 1931 по 1937 рр. М.Тухачевський послідовно займав посади начальника озброєння РСЧА і заступника наркома оборони з озброєння. Отже, тільки залучення джерельної бази, пов'язаної з діяльністю М. Тухачевського на цих посадах і дозволяло підтвердити або спростувати лему про високий професіоналізм М. Тухачевського.

О. Широкоград першим із пострадянських істориків зайнявся розробкою цієї наукової проблеми. Робота над нею привела дослідника до створення гіпотези “некомпетентності”.

Ранню її версію, без доказової бази, дослідник виклав у 1998 році в статті “Феномен Тухачевського”. Доказова база гіпотези “некомпетентності” була викладена О.Широкоградом у двох працях. Першою була “Таємниці російської артилерії. Останній доказ царів і комісарів”, що вийшла в листопаді 2003 року, другою - “Диво-зброя СРСР. Таємниці радянської зброї”, що вийшла в липні 2004 року. Варто відзначити, що в цих працях О.Широкограда перетинаються дві проблеми – проблема компетентності репресованих воєначальників і проблема якості бойової техніки РСЧА.

Як відомо, перемоги і поразки армій багато в чому закладаються військовою політикою передвоєнного десятиліття. Те, що майбутня війна буде “війною моторів”, у 30-х роках ХХ століття усвідомлювали всі. Кількість і якість військової техніки ставали найважливішими чинниками потужності армії і держави в цілому. У зв'язку з цим різко зростала роль і відповідальність осіб, які відали закупівлею озброєння і технічною політикою збройних сил.

Спершу О. Широкоград окреслює коло осіб, персонально відповідальних за закупівлю озброєння і технічну політику РСЧА: Особами, значною мірою відповідальними за стан озброєння РСЧА в 1941 році, О.Широкоград вважає таких людей: “Думаю, варто декілька слів сказати про тих, від кого з кінця 1920-х років до 1937 р. залежав розвиток нашої військової техніки. Отже, Тухачевський Михайло Миколайович, з 1931 р. – заступник голови Реввосоєра і начальник озброєнь, з 1934 р. - заступник наркома оборони з озброєння”. [9, с.8]; “наркома важкої промисловості Серго Орджонікідзе і його заступника Івана Петровича Павлуновського ... Павлуновський ще відав і мобілізаційним управлінням РСЧА. Ось ця славна трійця дилетантів і вершила долями нашої артилерії” [9, с.9-10].

Далі О.Широкоград вказує, що технічна політика збройних сил визначається вибраною стратегією. “На підставі досвіду Громадянської війни маршал Тухачевський заявив, що “нова світова війна буде війною моторів...”. І ця половина фрази великого стратега з 1956 р. мандрувала з одного видання до іншого. ... Але, на жаль, ніхто із “совкових” істориків не знав або приховував від народу другу половину вислову великого маршала: “...проти класово-неоднорідного супротивника”. Ось тут саме і “собака заритий”. Треба створити якусь нову революційну зброю, якою треба не стільки знищити, скільки налякати “класово-неоднорідного супротивника”. [9, с.8].

Отже, доводить дослідник, і автором пануючої в 30-і роки стратегії “війни з класово-неоднорідним супротивником”, і вищим посадовцем, відповідальним за озброєння РСЧА, був М. Тухачевський. Саме М. Тухачевський, на думку О. Широкограда, несе персональну відповідальність за стан справ у цій сфері будівництва збройних сил.

Дослідник зауважує, що діяльність М.Тухачевського торкнулася всіх сухопутних військ: “з початку 1930-х рр. в СРСР тисячами вироблялися легкі танки типу БТ, Т-26, Т-37 і т.д. з протикулевою бронею. Заступник наркома оборони з озброєння М.Тухачевський робив ставку на боротьбу з “класово-неоднорідним супротивником”, ...армади радянських легких танків повинні були наводити жах на “класово-неоднорідного супротивника” [6, с.10].

Проте О.Широкоград спеціалізується на артилерійському озброєнні, тому основна доказова база його версії пов'язана саме із станом радянської артилерії. Крім того, варто зауважити, що О.Широкоград і М. Свірін єдині, на сьогодні, з істориків, що мають комплексний доступ до відомчих архівів ВПК (конструкторських бюро і заводів). Це дозволяє їм використовувати важкодоступну джерельну базу.

Особливу увагу дослідник надавав таким питанням:

- діяльності “Остехбюро” під керівництвом В.Бекаурі;
- створенню спецснарядів;
- “афері Курчевського”.

О. Широкоград зауважує, що дослідження джерельної бази за цими питаннями було пов'язане із значними труднощами, і зазначає: “Я ж спробую скласти мозаїку із шматочків інформації, розкиданих по сотнях справ п'яти архівів (Музею артилерії, ЦДА ВМФ, архівів Військової історії, Російської армії і Архіву економіки), бо ніде немає не те що фонду, але навіть і опису...” [8, с.154].

О. Широкоград детально розглянув усю діяльність “Остехбюро”, проаналізував усі зразки зброї, створені цією організацією, і спроби застосувати їх під час бойових дій. Дослідник показав, що тільки один із безлічі проектів “Остехбюро” завершився створенням бездатного зразка озброєння - фугаси, керовані радіо. Та й те, що інтерес вони являли не для армії, а для спецслужб. О. Широкоград указує [9, с.24], що всі інші проекти “Остехбюро” - це афера. Причому зрозуміти, що це афера, можна за мінімальних військових знань.

При цьому, вказує О. Широкоград, аферистам видавалися значні кошти. Проаналізувавши бюджет “Остехбюро” за фінансовими роками, дослідник зазначає, що бюджет організації тільки за один рік склав 3 571 мільйон карбованців, “включаючи 1 мільйон, виплачений особисто Бекаурі” [9, с.29].

Окрім фінансових, “Остехбюро” виділялися значні матеріальні ресурси. Як вказує дослідник: “Радянський уряд виконував усі побажання Бекаурі. Країна голодувала, а “Остехбюро” відпускалися мільйони карбованців” [9, с.29].

О. Широкоград вважає, що така афера могла здійснюватися тільки при заступництві зверху. Адже ще з 1934 року академік А. Берг, батько радянської обчислювальної техніки, інформував про повну технічну безграмотність проектів “Остехбюро”. Закономірним для дослідника видається й те, що В. Бекаурі на слідстві визнав, що “займався “окозамилюванням”, а його діяльність прикривав особисто Тухачевський” [9, с.41-42].

Дослідник уводить гіпотезу появи такого явища як “амальгама” в процесах 30-х років: “Чи міг хто-небудь сказати, що Бекаурі і К° багато років водили за ніс Ворошилова, Тухачевського та ін. Адже це була б класична антирадянська пропаганда... У нас же в 30-их роках усе пояснювалося просто: у керівництво НДІ і в комсклад армії і флоту проникли шкідники - агенти ворожих розвідок. І давайте чесно визнаємо, що якщо зв'язок з імперіалістами був дикою нісенітницею, то об'єктивно Бекаурі і подібні “винахідники” нашкодили СРСР куди більше, ніж агент 007 у найкрутішому бойовику” [9, с.41-42].

Перейшовши до розгляду створення спецснарядів для далекобійної артилерії, О. Широкоград указує, що їх історія складається із створення полігональних снарядів, нарізних снарядів і підкаліберних фугасних снарядів. Особливу пікантність розробці подібних систем надає ось такий факт. Висновок про те, що створення цих систем є глухим безвихідним кутом у розвитку артилерії, був зроблений ще в 1856-1870 рр., після випробувань їх на Волковому полі. Цей висновок був загальновідомим для військових фахівців.

О. Широкоград указує, що закономірним підсумком створення спецснарядів для далекобійної артилерії стало те, що “були витрачені величезні кошти на досліді з підкаліберними і безпоясковими снарядами, а ефект їх тотожно рівний нулю. Жоден снаряд з піддонами, жодна така система не поступили на озброєння” [8, с.131-132].

А далі О. Широкоград повідомляє, чим закінчилася діяльність із створення спецснарядів: “Якісь пильні товариші в 1938 р. склали великий звіт “Результати випробувань нарізних і полігональних снарядів у 1932-1938 рр.”, де наочно показали, як підтасовувалися результати випробувань, як конструктори цих снарядів фактично топтали на місці. Всі хитрощі виявилися марними, і результати випробувань у принципі відповідали тим, що були одержані на Волковому полі в 1856-1870 рр. при випробуваннях гармат Вітворта, Блеклі та ін. Звіт був направлений в Артуправління РСЧА, де ситуацію знали і, в кращому разі, дивилися на неї “крізь пальці”. А копія звіту пішла в НКВС, де нічого не знали і вжили рішучих заходів” [8, с.131].

У результаті всієї цієї історії, зауважує дослідник, “до 1941 р. Червона Армія залишилася без далекобійних гармат... У далекобійних гарматах вермахт мав абсолютну перевагу над Червоною Армією протягом усієї війни” [8, с.132].

Але найграндіознішою аферою за всю історію існування вітчизняної артилерії О. Широкоград вважає “аферу Курчевського”. Дослідник прямо пише: “афера Курчевського” - найбільший блеф у військовій історії Росії” [7, с.75].

Всю відповідальність за цю аферу дослідник покладає на М. Тухачевського. “Курчевському порівняно швидко вдалося зробити своїми прихильниками наркома важкої промисловості Орджонікідзе, його заступника Павлуновського. ... Але “ідеологом” упровадження безвідкатних гармат, поза сумнівом, став М. Тухачевський” [8, с.160]. О. Широкоград указує, що саме М. Тухачевський “вирішив переозброїти ними всю артилерію Червоної Армії, ВПС і ВМФ!” [8, с.161].

О. Широкоград зазначає, що в період 1931-1935 рр. виготовленням гармат Л. Курчевського були зайняті виробничі потужності 5 найбільших артилерійських заводів СРСР. Дослідник указує, що за цей період “заводи виготовили понад 5 000 сухопутних, морських і авіаційних гармат Курчевського” [8, с.231-232]. Всього ж у даний період “гармати Курчевського складали від 30 до 50 % замовлень заводів” [8, с.164].

Ю. Мухін у своїй праці “За державу образливо”, аналізуючи фінансову політику СРСР, показав, що замовлення на закупівлю артилерійського озброєння складали в передвоєнні роки близько 40 % військового бюджету СРСР. Отже, на закупівлю гармат Л.Курчевського йшло від 13 % до 20 % військового бюджету СРСР.

О. Широкоград вказує що військпреди прийняли від промисловості не більше 2 000 гармат, і лише близько 1 000 потрапили до військ. Проте і ті гармати, що потрапили на службу, швидко списувалися або переводилися до категорії навчальних [8, с.231-232].

О. Широкоград зауважує, що приймати гармати на озброєння і виготовляти примушували шляхом натиску зверху. Зокрема, він наводить на 164 сторінці праці “Таємниці російської артилерії. Останній доказ царів і комісарів” телеграму Орджонікідзе, в якій погрожувалося директору заводу №7 зняттям з посади за відмову від випуску гармат Л. Курчевського. Дослідник зазначає, що ця телеграма типова, подібні телеграми одержували багато директорів артилерійських заводів. Фахівців ГАУ РСЧА примушували підроблювати звіти про випробування гармат Л. Курчевського.

О. Широкоград прямо пише, що знаряддя Л. Курчевського нізащо не пройшли б військових випробувань, “якби до них пред'явили ті ж вимоги, що і до класичних гармат. Але через натиск зверху

на дефекти ДРК на полігонах дивилися крізь пальці. Найчесніші червоні командири в протоколах випробувань записували купу кардинальних недоліків, а на закінчення писали позитивний відгук...” [8, с.164].

Дослідник так описує кінець афери: “Паперовий тигр Тухачевського і Курчевського дорого обійшовся країні. Чесно сказати народу про таку грандіозну аферу уряд не міг, оскільки це було б серйозним компроматом радянського ладу. Тому Курчевський був заарештований і обвинувачений у тому, що він із 1933 р. за завданням Тухачевського створював неперспективні зразки озброєння. У ході слідства Курчевський визнав це. Майже одночасно з Курчевським були заарештовані Тухачевський, Павлуновський і майже все керівництво Артуправління РСЧА на чолі з комкором Єфімовим. А ще раніше, 18 лютого 1937 р., помер або був застрелений нарком важкої промисловості Серго Орджонікідзе” [8, с.232].

Розглянута нами гіпотеза “некомпетентності” дійсно спростовує лему “знечолоної армії”. На величезному джерельному матеріалі з раніше не використовуваних відомчих архівів О.Широкоград доводить, що компетентним воєначальником М.Тухачевський не був.

У листопаді 2003 року в праці “Таємниці російської артилерії. Останній доказ царів і комісарів” О.Широкоград зазначає: “На мою думку, найбільш вірогідним є те, що Сталін вирішив прибрати неслухняне і некомпетентне військове керівництво, також могла мати місце і військова змова. Але я ... не хочу торкатися питань, за якими...не маю достовірних даних. ...Одна з версій змови військових проти Сталіна описана в книзі Колпакіді О. І., Прудникової О. А. “Подвійна змова. Сталін і Гітлер: путчі, що не відбулися” [8, с.233].

Отже, О.Широкоград зробив висновок про групу М.Тухачевського, як про осіб некомпетентних і змовників. Судячи з наведених вище рядків, дані про їх некомпетентність у дослідника є. Хоча даних про їх змовницьку діяльність особисто у нього немає, але він цілком погоджується з висловленою О.Колпакіді й О.Прудниковою гіпотезою “подвійної змови”. Перефразовуючи відомий афоризм, група М.Тухачевського винна “і в дурості, і в зраді”.

Гіпотези “некомпетентності” і “корумпованості”, висунуті О. Широкоградом, пройшли випробування на наукову достовірність. Фактографічний матеріал, що приводиться в працях дослідників, які не поділяють відкрито аксіологічних принципів імперського напрямку, підтверджує ці гіпотези.

У 2005-2006 рр. вийшло тритомне дослідження М. Свіріна “Історія радянського танка” (на той час він не був послідовником імперського напрямку, його перехід на позиції цього напрямку відбувся у кінці 2006 року). Автор використовував ту ж джерельну базу, що і О. Широкоград, архіви КБ, заводів і АБТУ (до 1934 року називалося УММ) РСЧА. На відміну від О. Широграда, М. Свірін ретельно уникає якихось спроб пояснити групу фактів якою-небудь гіпотезою або висновком. Дослідник вважає за краще фіксувати фактографічний матеріал, не даючи йому ніякого пояснення. Якщо ж дати пояснення необхідно, то М.Свірін віддає перевагу натякам, зрозуміти які можна, лише знаючи історіографію проблеми.

Але фактографічний матеріал, що наводиться М.Свіріним, підтверджує істинність гіпотези “некомпетентності”, викладеної О.Широкоградом.

На підтвердження гіпотези “некомпетентності” дослідник наводить такий фактографічний матеріал: програму “десять тисяч”; ухвалення на озброєння наймасовіших довоєнних зразків бронетехніки РСЧА танкетки Т-27 і танка Т-26. Крім того, М. Свірін натякає на неправильну технічну політику М. Тухачевського, пов'язану з помилковими стратегічними поглядами останнього [3, 4].

М.Свірін не посилається на праці О.Широграда, не заявляє про підтримку його гіпотез, що дозволяє вважати його незалежним дослідником. Вчений використовував схожу з О.Широкоградом джерельну базу - архівні матеріали КБ, заводів, АБТУ. О.Широкоград досліджував політику, що проводилася М.Тухачевським у галузі артилерії, М.Свірін - у галузі танкобудування. Значний фактографічний матеріал, з використанням великої джерельної бази, що приводиться М.Свіріним, не суперечить, а повністю відповідає гіпотезам О.Широграда. Цей матеріал став активно використовуватися дослідниками імперського напрямку. У збірнику “Велика Вітчизняна катастрофа”, що вийшов у 2007 році, в статті Ю. Мухіна “Кадри вирішують все” лема про відсталість Червоної Армії як у зброї, так і в бойовій техніці і відповідальність за це М.Тухачевського ґрунтується в основному на матеріалах М.Свіріна, і меншою мірою використовуються матеріали О. Широграда.

Таким чином, можна вважати, що дослідження М.Свіріна довело прогностичний характер гіпотез О.Широграда. Наявність у науковій гіпотези прогностичного характеру свідчить про її істинність. Отже, дослідження М.Свіріна “Історія радянського танка” довело істинність гіпотези “некомпетентності”, висунутої О.Широкоградом.

Гіпотеза “некомпетентності” О.Широграда широко використовується в імперському напрямі. Немає жодної праці дослідників цього напрямку, в якій розглядається проблема репресій 1937-1938 рр. без залучення цієї гіпотези.

Наприклад, О.Бушков сумлінно з 49 до 56 сторінки своєї праці 2005 року “Сталін. Крижаний трон” коротко переказує зміст досліджень О.Широграда. Тут є і “Остехбюро” Бекаурі, і “афера Курчевського”, і створення універсальної дивізійної гармати і т.д. Проте О.Бушков вирішив підсилити негативне забарвлення “трійки дилетантів”. Він повідомив: “У цьому заході заступнику наркома

оборони з озброєння Тухачевському старанно асистував Павлуновський, що відав закупівлями озброєння для РСЧА, - професійний чекіст, що невідомо як потрапив на цю чисто військову посаду, колишній начальник охорони Троцького. Ця солодка парочка напрацювала так, що наслідки потім давали про себе знати роки" [1, с.52]. А.Мартирисян у дослідженні 2005 року "22 червня. Правда генераліссимуса" пише: "Саме з початку 30-х років Тухачевський різко активізував свої авантюри в артилерії, в чому йому допомагав заступник наркома важкої промисловості С.Орджонікідзе Іван Петрович Павлуновський, що відав закупівлями озброєння для РСЧА. То вони дуетом розгорнули кампанію зі створення універсальних польових гармат - гібрида 76-мм дивізійної гармати і зенітки, то вирішили переозброїти артилерію РСЧА і ВМС із звичних гармат на динамореактивні гармати системи Курчевського, то збиралися замінити гармати із звичними пошуковими снарядами на гармати, що стріляють полігональними або нарізними снарядами і т.д., і т.п. Жодна з цих авантур не вдалася" [2, с.337]. Цікаво, що і О.Бушков, і А.Мартирисян незалежно один від одного трансформували "тріюку дилетантів" О.Широкограда в дуумвірат, прибравши з неї наркома важкої промисловості Г. К. Орджонікідзе.

Саме з зміною О.Бушкова та А.Мартирисяна тріумвірату в дуумвірат, гіпотеза "некомпетентності" знайшла свій канонічний вигляд.

Джерела та література

1. Бушков А. Сталин. Ледяной трон. – СПб., 2005.
2. Мартирисян А.Б. 22 июня. Правда генералиссимуса – М., 2005.
3. Мухин Ю. "Кадры решают всё!". // Сборник статей: Великая Отечественная катастрофа / Сост. А. Кошелев. (Военно-исторический форум). – М., 2007.
4. Свирин М.Н. Броня крепка. История советского танка. 1919-1937. – М., 2005.
5. Свирин М.Н. Стальной кулак Сталина. История советского танка. 1943-1955. – М., 2006.
6. Широкоград А.Б. Бог войны Третьего рейха. – М., 2003.
7. Широкоград А.Б. Гений советской артиллерии: Триумф и трагедия В. Грабина. – М., 2001.
8. Широкоград А.Б. Тайны русской артиллерии. Последний довод царей и комиссаров. – М., 2003.
9. Широкоград А.Б. Чудо-оружие СССР. Тайны советского оружия. – М., 2004.

Summary

In the article it is considered history of creation hypotheses of "incompetence" of imperial direction, set and to expose its key positions, set consequences from her.